

З. М. Бурик,
д. держ. упр., професор кафедри управління та бізнес-адміністрування,
Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника
ORCID ID.: 0000-0002-4394-6766

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.85

РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ТА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Z. Buryk,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Management and Business Administration,
Institute of Graduate Studies and Preuniversity Education Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

DEVELOPMENT OF REGIONS AND UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Стимулювання розвитку територій, необхідність територіального вирівнювання, забезпечення їх фінансової спроможності, а також організаційної незалежності вимагало проведення реформи адміністративно-територіального устрою. Метою реформи стало об'єднання територій для стимулювання їх спроможності та можливостей розвитку, перерозподіл фінансових ресурсів на користь територій, надання механізмів управління територіями та забезпечення їх спроможності. Серед очевидних проблем, які негативно впливали на розвиток міст, сіл та селищ і територій регіонів були: територіальні диспропорції соціально-економічного розвитку (наявність територій, які активно розвивались і депресивних територій), погіршення демографічної ситуації в невеликих містах та зменшення кількості непрацездатного населення, недостатність фінансового ресурсу для розвитку територій.

У статті розглядається розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад з урахуванням виконання концептуальних засад Стратегії сталого розвитку "Україна-2020", а також Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. За цими стратегічними документами передбачено реформи, серед яких важливе місце займає децентралізація влади, формування ефективного місцевого самоврядування, створення і підтримка належних умов для громадян, надання якісних та доступних публічних послуг, розвиток інститутів громадянського суспільства та активізації їх взаємодії з органами влади.

Stimulating the development of territories, the need for territorial equalization, ensuring their financial capacity and organizational independence required a reform of the administrative-territorial system. The aim of the reform was to unite the territories to stimulate their capacity and opportunities for development, to redistribute financial resources in favor of the territories, to provide mechanisms for the management of territories and to ensure their capacity. Among the obvious problems that negatively affected the development of cities, villages and settlements and regions were: territorial disparities in socio-economic development (the presence of actively developing areas and depressed areas), deteriorating demographic situation in small towns and reducing the number of disabled people, lack of financial resources for the development of territories.

The article considers the development of regions and united territorial communities taking into account the implementation of conceptual principles of the Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020" and the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine. These strategic documents provide for reforms, among which an important place is occupied by decentralization of power, formation of effective local self-government, creation and

maintenance of appropriate conditions for citizens, provision of quality and accessible public services, development of direct democracy, coordination of state and territorial communities. The results of the reform of local self-government on the basis of decentralization prove the correctness of the chosen vector of state policy, as it gave impetus to the formation of a viable and closest to the citizen institution of power — local self-government. Due to the reform, the living standards of the population and the development of cities, towns and villages are projected to increase, as the main task is the economic growth of united territorial communities. To attract additional funds, a number of strategic measures are envisaged, investment projects that will help increase tax revenues to local budgets, the development of small and medium-sized businesses, and increase jobs. The development of united territorial communities should play the role of a stimulus to strengthen the motivation of local authorities to increase local budget revenues while effectively solving regional problems.

Ключові слова: децентралізація, об'єднані територіальні громади, розвиток регіонів, бюджет, реформа.

Key words: decentralization, united territorial communities, development of regions, budget, reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі — ЄС) Україна зобов'язалася дотримуватися умов, які необхідні для подальшої співпраці з ЄС і цим самим обрала відповідний напрямок регіонального, економічного та соціального розвитку нашої держави шляхом підтримки розвитку територій. На підтвердження обраного вектору розвитку у 2015 р. було прийнято Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020", яка передбачала 62 секторальні реформи, серед яких важливе місце займала реформа адміністративно-територіального устрою. Очікувалось, що саме завдяки реформі та децентралізації підвищиться рівень життя населення у містах, селищах та селах, адже органи місцевого самоврядування отримають від органів виконавчої влади значну частину повноважень, ресурсів, а також відповідальності. В основу цих реформ, покладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування, найкращі світові стандарти суспільних відносин, досвід країн ЄС у цій сфері. Окрім того, важливи ми є питання стимулювання сталого розвитку територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У контексті адміністративно-територіальної реформи суттєво зросла увага науковців-теоретиків саме до питань розвитку регіонів та об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ). Проблематика розвитку ОТГ у контексті децентралізації досліджується в працях: Бриль М., Воротіна В.Є., Ковалья О.М., Кравченко Т.А., Кузькіної Є.Ю., Монастирського Г.Л., та багатьох інших. Більшість науковців дотримуються думки, що децентралізація є вагомим складовою незалежної та ефективної реалізації органами місцевої влади своїх функцій, саме тому питання розвитку ОТГ та забезпечення їх фінансової спроможності є особливо актуальним.

Воротін В.Є. та Коваль О.М. вважають, що процес добровільного об'єднання громад є чітко визначеним процесом, метою якого є формування та підвищення фінансової і організаційної спроможності об'єднаних те-

риторіальних громад. Реформування не повинно базуватися на алгоритмах чи методиках, а передусім повинно враховувати напрацьований досвід європейських держав [3, с. 46]. Кузькін Є.Ю. у своєму дослідженні підкреслює, що саме регіональна політика, яка орієнтована на розвинене місцеве самоврядування, активні територіальні громади, відповідає сучасним запитам суспільства, соціальним потребам та ресурсним можливостям регіонів [8, с. 41]. Бриль М. наголошує, що найважливішим аспектом становлення та розвитку ОТГ — є створення її майбутнього із рівним доступом до послуг, високої якості життя та комфортних й безпечних умов проживання [1]. Окрім того, потенціал розвитку держави, на думку Кравченко Т.А., можливо сформувати лише в разі практичного нарощення потенціалу на рівні територіальних громад, їх становлення як дієздатних суб'єктів реалізації політики соціально-економічного розвитку [7].

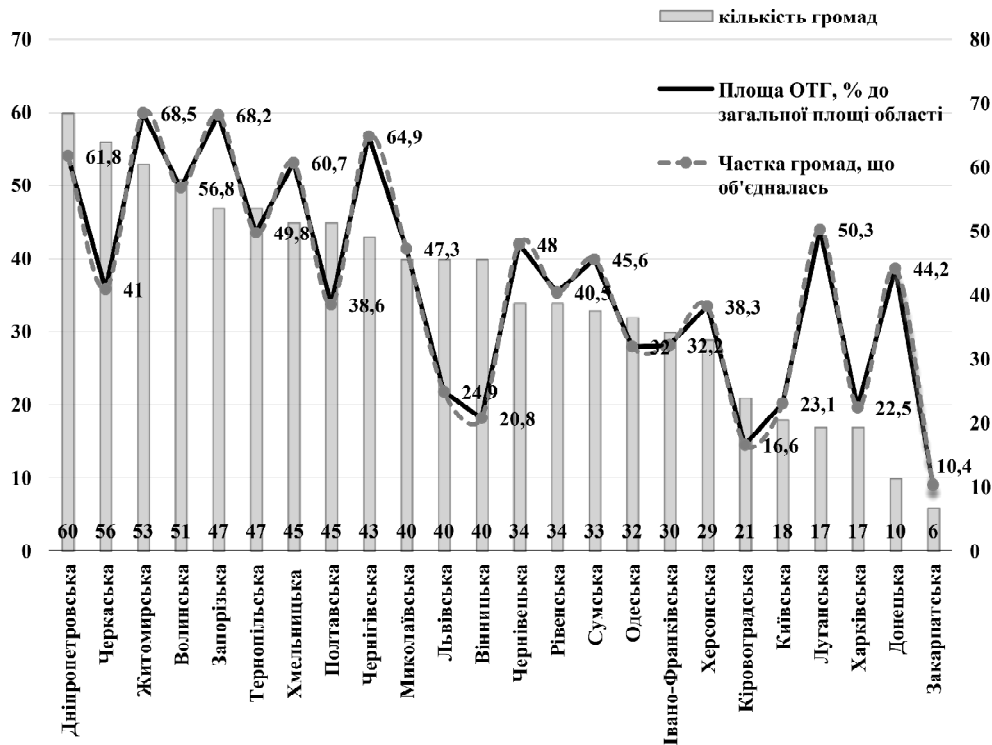
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри велику кількість ґрунтовних наукових досліджень та публікацій щодо реформи децентралізації, у наукових джерелах недостатньо систематизовано практичні результати реформ у контексті їх впливу на економічний розвиток ОТГ, які доводять необхідність формування ефективних засобів та повноважень не місцевому рівні. Актуальність статті полягає у дослідженні та аналізі результатів процесу децентралізації на регіональному рівні, визначенні переваг, проблем та недоліків реформування місцевого самоврядування в контексті фінансової автономії та формування самодостатніх ОТГ.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданням цієї публікації є дослідження результатів реформування об'єднаних територіальних громад, вивчення їх економічного потенціалу в контексті децентралізації та окреслення перспектив і проблематики подальшого розвитку ОТГ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ СТАТТІ

Останніми роками питання розвитку регіонів, територій, міст та сіл стали одними із пріоритетних в контексті створення ОТГ та передачі їм повноважень на

Рис. 1. Динаміка формування ОТГ в Україні станом на жовтень 2020 року у розрізі областей

Джерело: складено автором на основі статистичних даних [4; 13].

місяця в контексті реформи децентралізації. Реформа, яка фактично розпочалася ще 2014 року з Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [12], мала дати змогу підвищити фінансову спроможність регіонального розвитку, покращити економічну та інвестиційну привабливість ОТГ, позитивно вплинути на якість життя на цих територіях в майбутньому. Головною особливістю новостворених об'єднаних територіальних громад є не тільки об'єднання, а й формування нового бачення і перспектив, що дає можливість підвищувати спроможність та досягати сталого розвитку [11].

Органи державної влади з часу здобуття незалежності України неодноразово планували провести реформу розвитку регіонів та об'єднання територіальних громад для отримання економічного ефекту, який призведе до зростання національної економіки загалом та стимулюватиме розвиток територій. При об'єднанні громад будуть обрані нові лідери, зацікавлені у залучення сучасних інвестицій, що безумовно матиме позитивний вплив насамперед на наповнення місцевих бюджетів через оптимізацію сплати податків та створення належної інфраструктури ОТГ та ефективного розподілу бюджетних коштів і витрат [1].

Серед проблем, які передували об'єднанню окремих населених пунктів у громади, і які потребували корегування та вирішення, були такі:

- нерівномірність розвитку окремих територій в рамках регіону (від спроможних та активних до депресивних) та нерівномірність розвитку областей і територій в рамках держави;
- дотаційність багатьох територій;

- негативні демографічні тенденції в невеликих містах, селах та селищах;
- відсутність реалістичних стратегій розвитку територій та їх планового виконання.

За даними, які наводяться на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України, за останніх шість років у результаті реформи децентралізації було створено 1070 ОТГ, з яких за власним бажанням об'єдналися 4882 громади. У жовтні 2020 р. на території новостворених 936 ОТГ відбулися перші місцеві вибори [13]. Новостворені ОТГ охоплюють майже 90 відсотків всієї території України (рис. 1), проте для повного завершення реформи регіонального розвитку та децентралізація лише кількісних показників недостатньо, адже метою є саме покращання якості життя на місцевому рівні.

У дослідженнях, які стосуються регіонального розвитку та ОТГ, визначено певний спосіб організації місцевої влади, згідно якого об'єднані територіальні громади мають право самостійно вирішувати певні питання місцевого значення та здійснювати повноваження згідно чинного законодавства України та обов'язків уповноважених органів й посадових осіб. Втручання в діяльність ОТГ можливе лише з метою нагляду за законністю та у випадках і формах передбачених чинними нормативними актами [11].

Актуальним постає питання підвищення рівня фінансової спроможності ОТГ шляхом розвитку економіки на їх територіях та забезпечення стратегії розвитку, сприяння залученню інвестицій, зростання інтересу до території, підтримка місцевого бізнесу та інші. Водночас кожна новостворена громада самостійно визначає власні пріоритетні напрямки розвитку. Окрім того, необхідним є подолання екологічних проблем, забезпе-

чення сортування, переробки та утилізації відходів, стимулювання розвитку соціо-еколого-економічних систем, стимулювання розвитку зеленої енергетики.

ОТГ, які знаходяться в сільській місцевості, мають переваги, порівняно з іншими територіями щодо розвитку фермерства, відкриття сироварень, вирощування певних культур рослин та створення теплових і сонячних електростанцій. Таким чином, місцеві ОТГ можуть відродити економіку власної території і тим самим покращити макроекономічні показники на загальнодержавному рівні.

Для зростання доходів бюджетів окремих ОТГ місцеві органи прийняли відповідні програми щодо взаємовигідної співпраці з підприємствами малого та середнього бізнесу, а також профспілковими організаціями з метою раціонального використання трудових ресурсів, запобігання зростанню безробіття й забезпечення соціального захисту населення громад. Важливим аспектом зростання таких доходів є також зміни законодавства щодо сплати податків підприємствами не по місцю їх фактичної реєстрації, а по місцю їх територіального розташування та діяльності.

Перевагами створення та функціонування ОТГ у контексті децентралізації є [6, с. 142]:

- фінансові ресурси залишаються в бюджеті ОТГ. Це створює мотивацію до розвитку;
- швидке прийняття рішень, необхідних для розвитку певної території;
- залучення інвесторів;
- вирішення питань, які для місцевого населення мають важливе значення;
- збільшення кількості робочих місць та стимулювання роботодавців у створенні нових;
- підвищення конкурентоспроможності працевдатного населення із залученням фахівців, експертів та додаткового навчання;
- регулювання трудової міграції та збільшення мобільності робочої сили;
- допомога у працевлаштуванні громадянам, які потребують соціального захисту;
- сприяння самозайнятості населення;
- спільне використання виробничої інфраструктури [6, с. 142].

За певних обставин новостворене ОТГ може мати зовнішні, непов'язані з їхньою діяльністю, ризики й небезпеки, оскільки деякі сфери державного та суспільного життя не піддаються децентралізації.

До недоліків, які можуть виникнути при управлінні ОТГ, можна віднести [7]:

- автономізація цілей і їх недостатня узгодженість з державними і регіональними;
- ризики виокремлення часткових цілей, які не відповідають загальним цілям менеджменту громади або можуть їм протирічити;
- небезпека впливу особистих амбіцій;
- ризик невідповідності політиці держави у відповідних сферах;
- дезінтеграція діяльності керівництва щодо прийняття управлінських рішень та надання публічних послуг членам ОТГ;
- недостатність координації управлінських дій та їх відповідності цілям громади;

— неналежна кваліфікація управлінського персоналу щодо правильності прийнятих рішень. Можливість самостійно приймати рішення надзвичайно висока, тоді як підзвітність та підконтрольність посадовців суттєво обмежена. Саме тому некваліфіковані чи невідповідні дії можуть бути зумовлені саме низькою кваліфікацією посадових осіб [7].

Передача владних повноважень держави органам місцевого самоврядування та іншим уповноваженим приймати рішення суб'єктам не може бути абсолютною, і повинна корегуватись залежно від практики розвитку ОТГ. Зокрема повноваження стосовно контролю законності актів місцевого самоврядування та координації діяльності місцевих органів виконавчої влади (які не входять до складу місцевих держадміністрацій) повинно бути збережено за місцевими державними адміністраціями, які є складовою централізованих органів виконавчої влади в Україні.

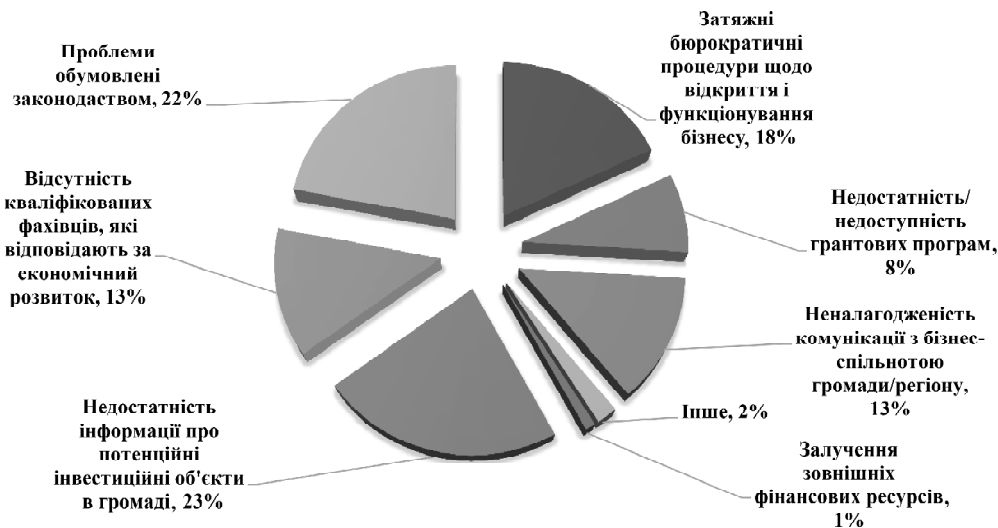
Зміни до Бюджетного кодексу України (далі — БКУ) фактично є підґрунтям, яке повинно створювати умови для об'єднання громад та збільшення їхньої спроможності через механізми переходу бюджетів ОТГ на прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Саме такі умови передбачені Законом України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", яким передбачено, що ОТГ отримують весь спектр повноважень, що які наразі мають міста обласного значення [11].

Вагомою проблемою щодо стимулювання створення та реалізації переваг ОТГ є фінансова підтримка держави, яка передбачає фінансування з Державного фонду регіонального розвитку проектів, котрі спрямовані на підтримку ОТГ та підготовлені відповідно до БКУ, а також спрямування коштів державного бюджету у вигляді субвенцій для створення належної інфраструктури, яка відповідає планами соціально-економічного розвитку територій та стратегічним програмам розвитку (стаття 24-1 БКУ) [2].

Зауважимо, що спрямування податку на доходи фізичних осіб для формування бюджетів місцевого самоврядування є звичною практикою в розвинутих державах. Це створює фінансові стимули для розвитку громад та формує додаткову мотивацію для створення нових робочих місць на території ОТГ.

Розподіл державних податків і зборів та їх законодавче закріплення за державним та місцевими бюджетами на тривалий час є головним джерелом формування бюджетів різних рівнів. Такий розподіл забезпечує самостійність бюджетів, а також підвищує їх роль у формуванні державної політики, надає можливість безвтручання центральних органів влади суб'єктам місцевого самоврядування генерувати власні фінансові ресурси та визначати довгострокові перспективи соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад [8].

Як було зазначено нами раніше, об'єднаним громадам надано великий спектр повноважень та можливостей розподілу фінансових ресурсів на рівні міст обласного значення. З цієї метою чинним законодавством не лише визначено перелік місцевих податків, але й передбачено, що місцеві ради самостійно встановлюють єдиний податок, а також вирішують питання щодо встановлення податку на майно (у частині податку на неру-

Рис. 2. Головні перешкоди залучення зовнішніх фінансових (інвестиційних) ресурсів в ОТГ

Джерело: [14].

хоме майно, відмінне від земельної ділянки) та збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору й земельного податку за лісові землі (ст. 10 ПКУ) [10].

У контексті подальшого формування доходів територіальних громад для ОТГ вагомими є такі рекомендації [8, с. 41]:

1. Оптимізація співвідношення між податковими та неподатковими надходженнями за рахунок зростання власних доходів громади [8, с. 41]:

- розширення діапазону послуг у межах чинного законодавства, які можуть надавати бюджетні установи, що знаходяться в підпорядкуванні ОТГ;
- передача майна громади в оренду;
- посилення контролю за справлянням державного мита при видачі закордонних паспортів та при укладенні договорів спадщини й дарування;
- стимулювання підприємницької діяльності на території громади.

2. Підвищення доходів бюджетів, шляхом стимулювання створення нових робочих місць та активізації податкових надходжень.

3. Збільшення частки розподілу екологічного податку на користь місцевих бюджетів. При цьому потрібно враховувати, що стан екологічної безпеки в Україні сьогодні є доволі складним, а навантаження на навколишнє природне середовище в декілька разів перевищує аналогічні показники розвинутих країн світу [8, с. 41].

Стабільний і динамічний економічний розвиток як великих, так й малих місцевих громад ускладнюється недостатністю інвестиційних ресурсів. У цьому контексті поняття "інвестиції" трактують як вкладення ресурсів для одержання прибутку, проте на початку децентралізації інвестиційним проектам новостворених ОТГ притаманне саме соціальне спрямування. Такий напрям використання інвестиційних ресурсів пов'язаний з основною метою реформи децентралізації — підвищення якості життя, ефективності та доступності послуг для членів громади [6]. Основні перешкоди залучення зовнішніх фінансових (інвестиційних) ресурсів для ОТГ наведено на рисунку 2.

Відповідно, серед основних перешкод можна виокремити такі: недостатність інформації щодо потенційних інвестиційних об'єктів, які наявні в громаді (кадастр промислових земель, реєстр існуючих об'єктів нерухомості тощо); проблеми, які зумовлені недоліками у законодавстві (зокрема, часті зміни в нормативно-правових актах стосовно діяльності ОТГ); тривалі бюрократичні процедури, які стосуються започаткування та функціонування суб'єктів підприємництва; брак кваліфікованих спеціалістів, які відповідають за економічний розвиток громади та залучення інвестицій; неналагодженість комунікації з бізнес-спільнотою громади/регіону; недостатність/недоступність грантових програм [9, с. 42; 14, с. 317].

Серед подальших питань, які потребують вирішення можемо виокремити: підвищення економічної активності територій, стимулювання зменшення міграції працездатної робочої сили, створення можливостей для розвитку підприємництва та економічної активності територій, стимулювання бережливого ставлення до екології та розвиток зеленої енергетики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, дослідивши розвиток регіонів та ОТГ через призму децентралізації, можна стверджувати, що ОТГ, які активно створюються в Україні, вмотивовані на розвиток даних територій, формування та реалізації інвестиційних проектів розвитку територій, стимулювання створення нових робочих місць, покращення територіальної та регіональної інфраструктури, а також бізнес-інфраструктури.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати пропозиції щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад в контексті реформи децентралізації, зокрема: для підвищення перспектив економічного розвитку ОТГ необхідно збільшувати кількість розроблених проектів економічного спрямування, спрямованих на розвиток бізнесу (в тому числі й соціального підприємництва), транспортної інфраструктури, аграрного сектору, туризму тощо. Державна підтримка соціально-економічного розвитку ОТГ повинна змінюватись від дотування окремих соціальних видатків до створення соціально-економічних, фінансових, інформаційних умов для розвитку; надання консультативної допомоги, промоції окремих територій для підвищення інвестиційної привабливості, соціальної привабливості територій.

Література:

1. Бріль М. Стратегія — основа становлення та розвитку ОТГ. Місцеве самоврядування. 2018. № 5. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue-5/article-36538.html> (дата звернення: 08.10.2020).
  2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р., № 2456-VI. Редакція від 20.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.10.2020).
  3. Воротін В.Є., Коваль О.М. Пріоритети влади щодо реформування місцевого самоврядування. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: тези доп. Третьої щорічної всеук. наук.-практ. конф. (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). — К., 2019. С. 46—50.
  4. Державна служба статистики. URL: www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 29.10.2020).
  5. Зубко Г. Децентралізація — це реформа всієї країни. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/800> (дата звернення: 08.11.2020).
  6. Івашина Л. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільського зеленого туризму. Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 3 (34). С. 143—148.
  7. Кравченко Т.А. Основа сталого розвитку територіальних громад — системний підхід до реалізації національних інтересів України. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_24 (дата звернення: 29.10.2020).
  8. Кузькін Є. Ю. Вплив децентралізації на розвиток регіонів. Наукові праці НДФІ. 2016. Вип. 3. С. 39—53.
  9. Пальчук В. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 11. С. 38—50.
  10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р., № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
  11. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р., № 157-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 15.11.2020).
  12. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України: від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 28.10.2020).
  13. Реформа децентралізації: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 28.10.2020).
  14. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
- References:
1. Bryl, M. (2018), "Strategy — the basis for the formation and development of OTG" *Mistseve Samovriaduvannya*, vol. 5, available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue-5/article-36538.html> (Accessed 08 October 2020).
  2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Budget Code of Ukraine available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 10 October 2020).
  3. Vorotin, V. Ye. and Koval, O. M. (2019) "Government priorities for local government reform", *Tezy dopovidei tretoi shchorichnoi vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Conference proceedings of the third annual Ukrainian scientific and practical conference], *Shchorichna vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiya* [Third Annual Ukrainian Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, pp. 46—50.
  4. State Statistics Service (2020) available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 October 2020).
  5. Zubko, G. (2015), "Decentralization is a reform of the whole country", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/800> (Accessed 08 December 2020).
  6. Ivashina, L. (2017), "The role of united territorial communities in the development of rural green tourism", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannya*, vol. 3 (34), pp. 143—148.
  7. Kravchenko, T. A. (2014), "The basis of sustainable development of territorial communities - a systematic approach to the realization of national interests of Ukraine", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannya*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_1_24 (Accessed 29 October 2020).
  8. Kuzkin, E. Yu. (2016), "The impact of decentralization on the development of regions", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3, pp. 39—53.
  9. Palchuk, V. (2018), "Development of economic potential of communities in the framework of decentralization reform", *Ukraina Podii Fakty Komentari*, vol. 11, pp. 38—50.
  10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 10 October 2020).
  11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 15 December 2020).
  12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 28 October 2020).
  13. Reform of decentralization (2020), "Single Web-portal of the executive power of Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (Accessed 28 October 2020).
  14. Kravtsiv, V. S. and Storonianska, I. Z. (2020), *Terytorial'ni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku* [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development], DU "Instytut Rehionalnykh Doslidzhen Imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 13.11.2020 р.*